



MARGRETE KREUTZ HISTORJÁ

1863 - 1922

Margrete Kreutz historjá/Margrete Kreutzen jieleiden bijre

-Romssa musea - Universitehtamusea buvttaduvvon čájáhus

Prošeaktajodiheadjji: *Cathrine Baglo*

Prošeaktajoavku: *Ernst Høgtun, Per Helge Nylund, Karen Marie Christensen, Adnan Icagic*

Teavsttat: *Cathrine Baglo*

Govvejeaddji Østpámoenis: *Elin Andreassen*

Govvaspealu-, kataloga- ja eallinjohu-jorbodaga gráfalaš hábmejeaddji: *Ernst Høgtun*

Skánnen ja govvgiedahallan: *Adnan Icagic*

Čájáhussnihkkárat: *Stefan Griehl ja Håkon Dahlen*

Čuovga: *Håkon Dahlen*

Gahpergoarru: *Hanne-Lena Wilks*

Gaaskelaante kárta: *Ivar Holand Svare, HiNT*

Govvaspealu plakáhta/deaddileapmi: *Henry Secard*

Govvaspealu govvejeaddjit: *Nils Thomasson, Axel Sjöberg, Roland Bonaparte, Cathrine Baglo, Sverre Bjerkan*

Govvuvoorkát/vuoigatvuodalaččat: *Helgådalsmytt, Jamtli Bildarkiv, Agence Photographique de la Réunion des musées nationaux/Musées des Civilisations de l'Europe et de la Méditerranée, Musee du Quai Branly/Photo SCALA, Florence, Levanger Museum, Ingulfsvandarkivet, Chicago Historical Museum, Tromsø Museum - Universitetsmuseet*

Vuorká: *Chicago Historical Society, Kansas Historical Society, Statsarkivet i Trondheim*

Jorgaleaddjit: *Arnstein Johnskareng*

Konsuleanta lullisámegillii: *Ellen Bull Jonassen*

Konsuleanttat Straadanis (Strådalen)/Trøndelágas/Valdresas: *Johannes Overmo, Alf Ward, John Baglo, Stein Otto Bjørkeng, Åke Jünge, Lisa Dunfeld-Aagård, Hanne-Lena Wilks, Jenny Fjellheim, Kjell Erik Pettersen, Dagfinn Hegg-Lunde*

Eallinjohu-jorbodaga buvttadeapmi: *Isas, Tromsø*

Glássadeaddileapmi: *Photophono, Oslo*

Giitu Elin Andreassenii buot buori árvalusaid ovddas, ja giitu Fritt Ord:ii ja Sámediggái ruhtadorjaga ovddas.



SÁMIIDIGIID SÁMTINNET

Dáhpáhusat Margrete Kreutz callimis

- 1863, čakčamánnu: Riegádii Enkrokenii Ruotas
- 1863, skábmánnu: Gástašuvvui Gæblienvuemies (Meråker)
- 1878, ođđajagimánnu: Konfirmašuvdna Såakas (Undersåker) Ruotas
- 1878, suoidnemánnu: Konfirmašuvdna duodaštus Gæblienvuemies
- 1885, suoidnámánnu: Náitalii Anders Persson Kreutzain. Fárrii Ruota-Straadanii (Svensk-Strådalen)
- 1885, čakčamánnu: Nieida Kristina riegádii Kallfjellii Ruotas
- 1887, čakčamánnu: Nieida Märta Maria riegádii Kallfjellii Ruotas
- 1888, juovlamánnu: Manai Pariisii
- 1889, ođđajagimánnu: Nieida Margrete (Margareta) Sofie (Sofia) Parisienne riegádii Pariisii Frankrikes
- 1890, golggotmánnu: Bárdni Olof (Ola) riegádii Kallfjellii Ruotas
- 1892, golggotmánnu: Nieida Anna Lisa riegádii Verdalii
- 1893, cuoŋománnu: Manai Chicagoi
- 1894, čakčamánnu: Bárdni (Tomas) Paulus riegádii Bealjehkenjaevrie (Selbusjøen) buohta
- 1896, čakčamánnu: Nieida Sigrid Valborg riegádii Kjerringvollii Hessdalenis
- 1897: Anders Persson Kreutz olggosfárrii Amerihkái
- 1901, suoidnemánnu: Anna Lisa (9 jagi) jámii geahpesdávdi
- 1901, borgemánnu: Margrete Sofie Parisienne (11 jagi) jámii geahpesdávdi
- 1903, guovvamánnu: Märta Maria (16 jagi) jámii geahpesdávdi
- 1903, miessemánnu: Sigrid Valborg (6 jagi) jámii geahpesdávdi
- 1908, geassemánnu: Nieida (22 jagi) Kristina náitalii Matias Alexander Mortenssoniin, Plassje (Røros)
- 1912, čakčamánnu: Bárdni Olof (21 jagi) olggosfárrii Vancouverii, Kánada
- 1912 dahje 1915: Fárrii Valdresii/Borgundii Paulusiin (20 dahje 23 jagi)
- 1922, čakčamánnu: Margrete Kreutz jámii Gol:s, vihtta beaivvi ovdal iežas 59-jagi beaivvi
- 1922, čakčamánnu: Margrete Kreutz hávdáduvvui Borgund girkus Lærdalas

Ovdasátni

Dán čájáhusa vuodđun lea “På ville veger? Levende utstillinger av samer i Europa og Amerika” nammasaš nákkosgirji (Baglo, UiT, 2011). Dat lea “ealli čájáhusaid” birra mat levve olles oarjemáilbmái l oahpageahčen 1800-logu ja álgogeahčen 1900-logu. Čájáhusain čájehedje amas ja jáhkkmis primitiiva álbmotovddasteddjiid elliidgárddiin ja suohtastallanguovddážiin, muhto maid museain ja máilmmičájáhusain. Dáppe sii dolle čájáhusaid huksejuvvon siiddain iežaset beaivválaš eallimis. 1822-1934(1959) jagiid mielde vulge badjel 400 sápmelačča - eanaš sis boazosámi birrasiin - stuorra gávppogiidda Eurohpás ja Amerihkás.

“Ealli čájáhusat” leat dávjá gehččojuvvon dušše negatiivalaš dáhpin. Dáinna čájáhusain mii áigut hástalit diekkár lágan oainnu ja leat mielde buktit eanet mánggabealat ipmárdusa dasa mat ealli čájáhusat ledje ja mo dat ledje organiserejuvvon. Dehálabbot dattege lea leamaš ovddidit ipmárdusa dasa mo historjjálaš dilli lei ja ieš alddis oasálastiid oalgguhusaide.

Čájáhusa vuolggasadjji lea danin čájehit áidna ovttá čájáhusoasálasti eallima, lullisápmelačča Margrete Olsdatter Bull Kreutz (1863–1922), eret rádjaváriin gaskal Gæblienvuemie (Meråker)/Verdal báikkiid ja

Áre báikki. Kreutz duogáš ja historjá lea ovddastus nu mángga láhkai dán oktavuodas, ja maid dan láhkai ahte lullisápmelaččat ledje dán márkana guovddášolbmot 1800-logu loahpageahčen.

Lassin dasa ahte odđasit oažžut lagasvuoda su eallimii, de leat mii háliidan deattuhit dan gelbbolašvuoda mii lei čájáhuseasálastiin. Vaikke vel dat dávjá leige divrasit oamastuvvon, de dat leamaš maid mielde earáhuhttit bonju fápmopolitihkalaš dili dakkár dillái mii sin beroštumiide leamaš ávkin.

Maŋimužžan, muhto liikká dehálamos, de leat háliidan gaskkustit muhtin áššiid mat čuhce munnje bargadettiin iežan dutkosiin. Imašteapmi, ja muhtin muddui maid suhttu, dáid “ealli čájáhusaide”. Heahpanaddan iežan ja earáid ovdagáttuid badjel. Hirpmástuvvan mo áššit gevve. Moraš mo dat áigi gáibidii nu eará lágan eallinvuogi go min eallin otne. Suhttu vearrivuhtii ja vealaheapmái. Muhto dattege buot dehálamos: hervvošeapmi. Hervvošeapmi doaimmalašvuoda, nuppástuhttinveaju, dáhtu ektui ovddidit áššiid masa jáhkát, ja ealihit iežat ja lagamusaid dalle go eallin ii mana nu mo galggašii.

Romssa (Verdal), čakčamánu 2012
Cathrine Baglo

”Sámenieida Margrete Olsdatter Bull”

Margrete Olsdatter Bull riegádii 1863:s Enkrokenii, Sääkasas (Undersåker) Ruotas, aiddo siskkabealde rájá, Gæblienvuemie (Meråker) lahka Davvi-Trøndelágas. Son lei nubbin boarráseamos unnimustá logi mánás. Váhnen guovttis leigga sápmelaš Ole Olsen Bull ja Maren Maria Thomasdatter. Bearaš lei okta mángga lullisámi bearrašiin mat geahččaledje birget boazodoaluin rádjaváriin gaskal Verdal/Gæblienvuemie báikkiid Davvi-Trøndelágas ja Åre/Krokom báikkiid Jämtlánddas. Sámit ieža gohčodedje dán guovllu Gaaske-laante – Gaskaeanan.

Váttis guorrat

Mii eat dieđe nu olu Margrete (dahje Margreta nu mo son gohčoduvvo ruotagillii) bajásšaddama birra. Sápmelaččat Gaaske-laantes girkostalle sihke Norgga ja Ruota beale rájá. Dát dahká váttisin sin guorrat čálalaš gálduin. Ovtta ja seammá bearraša namaid sáhtta gávdnat sihke Sääka (Undersåker), Offerdal, Kall, Gæblienvuemie, Verdal, Stod, Sparbu ja eará báikkiid girkogirjjiin.







Vera

Strådalen

Kolåsen

Skalstu

Kallsjøen

Kall

Åre

Undersåker

Enkroken

er

Garra birgenláhki

Girkogirjjiid vátna čállosat Olsen Bull bearraša eallimis muitalit garra birgenlági birra. Unnimusat golmmas Margrete unnaoappážiin/unnavieljažiin jápme mánnán, nuoramus lei dušše 13 vahku boaris. Boazosámi eallin sáhtii jorrat valljivuodas geafivuhtii. Heajos jagiid fárrejedje mánnga lullisápmelačča giliid olggobeallai gos sii de ealihedje iežaset iešgudege láhkai. Dán láhkai orui maid Margrete bearraš eallimin. 1875:s namuhuvvo ahte sii orro Graftásmo báikkis Gæblienvuemies, báiki gosa Margrete fas ohcalii iežas eallima loahpas. Su áhčči ráhkadii ja vuvddii čoarvebasttiid ja dieinna láhkai ealihii iežas bearraša.

Ráfálaš ovttaseallin

Ledje lagas oktavuodat gilisápmelaččaid ja boazosápmelaččaid gaskkas, sihke sogalaččat, náitalemiid bokte, ja ekonomalaččat. Gilis elle sápmelaččat bálddalagaid giliolbmuiguin almmá stuorát riidduid haga. Margrete gásta duodašta dan. Buot ristváhnemat ledje dállo-doallit ja smávvdálolaččat Gæblienvuemies.

Sept. 18 Octob.		Peter	afte	frø. Anne Petersdat.
28 Sept. 18 Octob.		Jens	afte	frø. John Torgersen frø. Nest Erikstad
29 Sept. 25 Octob.	Harald	Waw Kristian	afte	frø. Jørgen Johannes frø. Inge Distensd.
25 Sept. 1. Novbr.	Anna		afte	frø. Marie frø. Anne Petersdat. frø. 3. Maasmaal med 2
20 Sept. 15. Novbr.	Margrethe		afte	frø. Niemand Ole Olsen frø. Marie Maria
22 Octob. 22. Novbr.	Anne		afte	frø. John Johannesen frø. Sollyng Guttorm
28 Octob. 22. Novbr.		Malvor	afte	frø. Malvor Søndeg frø. Maria Hemm
30 Octob. 13. Decemb.	Gunkild		afte	frø. John Loren Hemm frø. Mali Rodal
22 Octob. 26. Decemb.		Ole	afte	frø. Gættorm Olsen frø. Ingeborg Ole
5 Decemb. 26. Decemb.		John	afte	frø. Ingebrigt Johnsen frø. Marie Nilsd.

38.	Ragnhild Johans ^{en} Hvingplads	1863 $\frac{25}{10}$ d $\frac{12}{2}$	Meaadalsplads	
39.	Günhild Andersdatter Hovind	1864 $\frac{25}{2}$ d $\frac{12}{2}$	Storøus Bartegjaed	+ Anakke v. Rissa Storøien
40.	Ingeborg Pedersdatter Skovien	1864 30 d $\frac{12}{2}$	Skovien p. Hordalen	Storøien
<u>Konfirmationsdag d. 29^e Juni 1879</u>				
41.	Peder Mariusson Gjunge	1864 $\frac{13}{2}$ d $\frac{17}{4}$	Gjunge p. Hordalen	Gjunge p. Hordalen
42.	Peder Johnson Klægstad	1864 $\frac{5}{2}$ d $\frac{13}{2}$	Klægstad v.	Klægstad
43.	Georgine Bergitte Zahl Larsen	1863 $\frac{23}{4}$ d $\frac{17}{2}$	Tranen i Luro	Hordalvold
44.	Marta Gudmundsdatter Skemo	1863 $\frac{18}{2}$ d $\frac{27}{12}$	Gjussa	v.
45.	Anne Bergette Osdatter Fjeldal	1863 $\frac{21}{2}$ d $\frac{6}{3}$ 64	Hordal	Fjeldal
46.	Mali Johansdatter Fjeldal	1863 $\frac{17}{6}$ d $\frac{9}{8}$	Markummet	v.
47.	Brest Johansdatter Fjeldal	1864 $\frac{2}{4}$ d $\frac{17}{4}$	Fjeldal	v.
48.	Anne Osdatter Meaadal	1863 $\frac{23}{7}$ d $\frac{14}{2}$ 69	Forbren i Regre	Meaadalsplads
49.	Dixte Marie Larsen	1864 $\frac{23}{10}$ d $\frac{12}{2}$	Storøien i v.	Storøien
	Kjupis Margrete Osdatter Düll	1863 $\frac{10}{9}$ d $\frac{15}{4}$	allerder	Sverice

“Sámenieida”-gilkor

Ahte Margrete dattege lei olggobealde giliservodaga, čájeha 1879 geasi konfirmántalistu Gåeblienvuemies. Su nama gávdná vuolimuččas girkogirjjis nu mo lei dábálaš go lei sáhka sámi konfirmánttain, ja dasa lassin lea vel lasihuvvon ”sámenieida”-gilkor. Orru leamen nu ahte su bearaš fas lea bargagohtán boazodoaluin, dahje ahte Margrete orru earáid luhtte. Boahdá dattege ovdan ahte son lei jo beassan rihppaskuvllas Undersåker lappförsamling nammasaš searvegottis, ja ahte son orui Ruotas.

Náittosdilli ja bearašeallin

1885 geasi náitalii Margrete guodoheddjiin Anders Persson Kreutzain, gii lei Gaaskelaante davit oasis eret. Namma Kreutz lea čálalaš gálduin čállojuvvon mángga láhkai (Krøytz, Krøyts, Krøits, Krøis, Kreys, Kryss jna.). Soai vihahuvvuiga Ruota bealde, várra Kall báikki kapeallas. Seammá láhkai go Margrete, de Anders ge lei bajásšaddan boazodoallobearrašis geat gaskkohagaid ledje ealihan iežaset gilisápmelažžan. 1880-logu “Kall og Offerdals Fjellallmoge” dállogažadangirjjis leat goappašat váhnemat diedihuvvon “geafin”.

Ruota-Straadani (Svensk-Strådalen)

Manjá náitaleami ásaiga Margrete ja Anders Kreutz Ruota-Straadani aiddo siskkabealde riikkarájá, Verdal báikki ja várre- ja ođdagili Vera lahka. Guovllu lei Ruota stáhta oastán guohtuneanan 1860-logus. Ruota-Straadani lei Andersa boarrásat viellja, sihkkarit Anders maid, aiddo bargan issorasat čorget šilju Heggøya, Strådøla joga buohta. Heggøya báikái huksejede stobu, náveha ja eanangeallára. Margrete ja Anders ieža fárriiga stobuide mat ledje Østpåmoen šiljus nuppi bealde joga, moadde mehtera riikkarájás ja dan guovtti dálus Norgga-Straadani. Østpåmoenis lei jo guovttegearddat dimbarstohpu ja návet. 1880-logu mielde šadde Østpåmoen, Heggøya ja dat eará ássanbáikkid Strådøla joga guora dehálaš guovddášbáikin



Kreutz bearrašii ja eará sápmelaččaide Straadanis. Dán áiggis orru dego leat ovdánan juoga man nu lágan vuogádat, ja dávjá lei šibitdoallu das oassin, gos Straadan-sápmelaččain ledje birrajagiássanbáikkid Straadanis ja lagašguovlluin, ja dálveguohtumat oarjeguovllus, nugo Verdal, Steinkjer ja Snoasa (Snåsa) báikkiid guovllus.

Vuosttas mánát

1885 čavčča riegádii nieida Kristina. Guokte jagi manjá, gaskadálvvi 1887, riegádii Märta Maria, son lei Margrete unnaoappáža gáibmi gii guovttejahnkásažžan jámii ruksesfeberii. Fertii leat dramáhtalaš riegádahttin. Märta Maria heahtegásttašuvvui ovdal seremoniija girkus, ja lei várra su fuolki gii dan dagai, go son lei dohkkehuvvon girkolaš bálvalusaide erenomáš oktavuodain.

Lappkapealla Kolåsenis

Okta eará dehálaš guovddášbáiki Ruota-Straadana sápmelaččaide lei lappkapealla Kolåsenis, Kall báikkis. Kolåsmeassu, mii lágiduvvui guktii juohke geasi, geasuhii sápmelaččaid lahka ja guhkkín eret. Dábálaččat sii ledje doppe olles vahkkoloahpa. Kolåsen ipmilbálvalusat ja buot dat allabasiid gávttiin činadan sápmelaččat geasuhedje maid eará olbmuid go dušše searvegotti lahtuid.

Kulturisma

Go ruovdemádjaid huksejedje gaskal Troanddima ja Ånge 1882:s, de šattai Koläsen bivnnuhis mátkkoštanbáiki turisttaide, geat ovdal fertejedje rasttildit Kallsjøen-jávrrri. Eará báikkiin, nugo Enaforsas, Enkrokena buohta (Margrete riegádanbáiki), ožžo sápmelaččat turisttaid gitta goahteuksii. Ággi mielde viidánii dát dáhpri nu sakka ahte Svenske Turistforeningen 1891:s attii sierra bagadusa turisttaide, geat sápmelaččaid deivet.

Vuosttašriekti eanandollui

Trøndelága ja Jämtlándda rádjáguovlluid dađistaga viiddideapmi ássanguovllun, dagahii maid dađistaga váddásat dili boazodollui. 1883:s mearridedje Norga ja Ruotta ahte eanandoalus lei lága bokte vuosttašriekti, ovddabealde boazodoalu ja eará sámi beroštumiid. Dáinna “Felleslappeloven” nammasaš lágain ožžo vuosttaš geardde garra buhtadusmearrádušaid vahágiid ovddas maid bohccot dagahedje eanandollui. Sápmelaččain galggai ain leat vuoigatvuohta johtit guovlluin maid sii ledje geavahan boares vieru mielde, muhto dát guovllut juhkkovuvvojedje orohagaide. Gaaskelaante šattai Færen boazoorohahkan, muhto dat lei ráddjejuvvon Norgga beallai ja lei sakka gáržžiduvvon ovdalis guovllu ektui. Láhka attii maid lobi váldit sápmelaččain eret guođohanrivttiid guovlluin gos boazodoallu



Oasälästit Koläsenmeassuin 1880-loguin. Gälädu: Jamtli govavuorka

Lappkåta vid Enafors och Snasahögen.



erenomážit hehttii eanandoalu ja eará ealáhusberoštumiid. Eaktun dasa lei ahte stáhta jugii sidjiide odđa eatnamiid.

Geasuheaddji fálaldat

Mearráduusat váikkuhedje erenomážit boazodolliide lullisámi guovllus, gos vuostálasvuodát jukse alimus dási aiddo fal 1880-logu loahpageahčen. Dán áiggis, vejolaččat 1888 geasi dahje čavčča, de oaččuiga Margrete ja Anders Kreutz geasuheaddji fálaldaga; Čájehit boazosápmelaččaid eallima ja eallinvugiid bálkká vuostá – Parisas.

Parisii

Juovlamánus 1888:s jođiiga Margrete (gii lei lahka riegádahttima) ja Anders sudno guvttiin smávvanieiddažiin vári badjel lagamus ruovdemáđiistašuvdnii. Ođđajagibeavvi 1889:s joavddai bearaš fránska hámmangávpgi Le Havrei dámppain. Fatnasa mielde ledje maid 23 eará lullisápmelačča, buohkat gullevaččat boazodollui, ja eatnašat maiddái Norgii gullevaččat. Sin searvvis lei Margrete ovttanuppelotjakhásaš oabbá, Anna Lisa, muhtun amas impresario gean namma ii namuhuvvo, guoktelogi bohcco ja buot lágan dárbblaš dávvirat mat čájehedje sin eallinvuogi.

Sápmelaččat Jardin d'Acclimatationis

Mátkki ulbmil lei Paris ja Jardin d'Acclimatation-elliidgárdi Boulogne-vuovddis. Seammá láhkai go mánga eará erenoamáš eksohtalaš álbmotčeardda, de ledje lullisápmelaččat bálkáhuvvon čájehit iežaset kultuvrra ja eallinvuogi olbmuide muhtun mánuid ovdal máilmmičájáhusa Parisas 1889:s. Sullii logi jagi das ovdal, ja measta seammá áiggi go máilmmičájáhus Parisas 1878:s, ledje Kárášjoga ja Guovdageainnu sápmelaččat ceggen lávuidda ja fievrridan bohccuid ja biergasiid seammá elliidgárdái.



Plakáhtta 1889 Paris eájjáhusas. Deaiddileapmi: Henry Secard. Gáldu: MaCEM, Paris. Copyright 2012 ESTATE BRASSAI - RMN

Margrete



Anders



Bivnnuhis čájáhusvuohki

Čájáhusat gos amas álbmotčearddaid ovddasteaddjit čájehedje sin beaivválaš eallima huksejuvvon siiddain suohtastallanpárkkain, eliidgárddiin, máilmmičájáhusain ja eará báikkiin ledje hui bivnnut. Dát čájáhusvuohki leavai olles oarjemáilbmái loahpageahčen 1800-logu ja álggogeahčen 1900-logu.

“Seammá stuorra menestus go hottentottain”

Lullisápmelaččat Parisas geasuhedje olu gehččiid. ”Dán álbmogis Norggas [ja Ruotas] lea leamaš eahpitkeahhtá seammá stuorra menestus go hottentottain”, čálii muhtun dovddus fránskka dutki go čujuhii muhtun ovddeš čájáhussii. “Ealli čájáhusat”, maid sii gohčod-edje daid, eai geasuhan dušše dábálaš gehččiid. Muhtun áigodaga doibme sii maid gieddelaboratorian etnologalaš ja antropologalaš dutkamušaid várás. Muhtun áigge, go ain lei eahpedábálaš dutkiide ieža bargat gieddebergguid, gehččojuvvojedje čájáhusat mielamiel dáhphussan amas álbmotčearddaid dutkat das lahka.

Njuoratmáná geasuheaddjin

Erenoamáš beroštumi buvttii diehtu ahte Margrete Sofie Parisienne Persdatter Kreutz lea riegádan, golmma vahku mañnel go sii bohte dohko. Daid olu olgoriikka journalisttaid searvvis, geat gokče máilm-



Cinghalais.



Hottentots.



Lapons.

Galdur: Paris et L'Exposition 1889

Au Jardin d'Acclimatation. — Le champ où fraternisent avec les Parisiens les peuples les plus divers.

Anders



Kristina

søster Anna Lisa



Margrete



Marta Maria

mičájáhusa ráhkanemiid, lei Marius Wold, Levonkas (Levanger) eret. Son čálii ná Nordenfjeldsk Tidende-aviisii cuonomanus 1889:s go galledii ”Norgga lappekoloniija” Boulogne-vuovddis:

”Lea manjimuš sotnabeaivi go lappekoloniija lea doppe, ja mii áigut [...] cealkit sidjiide mannet dearvan-dearv-vuođaid [...] Ja fargga de leimmet singuin hálešteamen: sii leat ilus beassat fas johttát ruoktot. Koloniija, mas leat 28 olbmo, lea lassánan ovttain nieiddažiin, gii oaččui dan heivvolaš nama ”Parisienne”. Dat olu ránskalaččat, mat dás birra čužžot, imaštit sakka dan ságastallama mii mis lea – ja sii jurddašedje ahte mii leimmet čuvgejuvvon sápmelaččat ja ahte mii hálaimet sin giela. Dattege, de sii fuomášedje fargga mo dat lea, ja de šadde nu olu gažaldagat sápmelaččaid agis, bohcco árvvus, ja sullasaš áššiin”.

Deaivvadeapmi oahppásiiguin

Čájehuvvui fargga ahte Woldas ja ovttá nissonolbmossámejoavkkus ledje oktasaš oahppásat. Lei várra sáhka Margrete Kreutzas, gii mánán ja nuorran lei ollu leamaš guovlluin lahka Levanger ja Skogn gos su bearrášis ledje dálveguohtumat. Wold joatká:

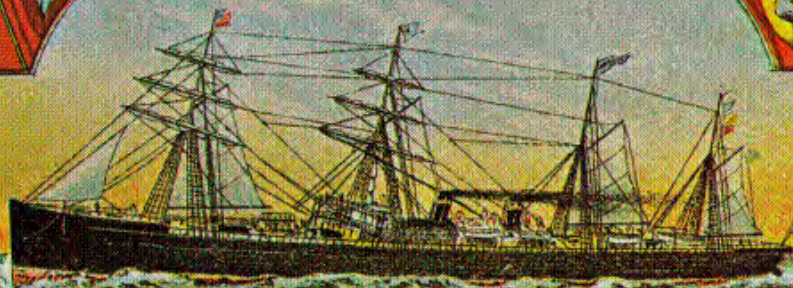
”Muhto buot somámus šattai goit, go okta dain sámenissoniin oaččui gullat, ahte doppe lei muhtun gii lei Levangeris eret. Son dalle jearahišgođii duon ja dán, erenoamážit olbmuid birra, ja lasihasttii: ”dovd-datgo riektemeaštára Dorff, Bratsbærg, naba Bamberg, naba leansmánne Lynan”. Son dieđusge oaččui vástádusaid ja dieđuid. Ja de lei son gova marjis, maid son áiggui addit ovttá dieid bajábealde namuhuvvon olbmuide, ja maid okta su skihpáriin válddii vuostá su ovddas. Vaikke vel sis lei buorre dilli mángga láhkai, de sii dadje goitge, ahte diekkár bákku eai lean goassege vásihan. Sadji mii sis lei, lei áidojuvvon 2 mehtera allosaš áiddiin ja sii eai beassan dan olggobeallái”.

Margrete Kreutz ja su nieida
Mārta Maria. Profilgovas oidno
tjurrie bures dan erenoamāš gahpiris
tjurrie-tjohpe.



GUION LINE

FROM NEW YORK EVERY TUESDAY



ARIZONA
FASTEST STEAMER AFLOAT

UNITED STATES MAIL STEAMERS

“The recordbreaking” SS Arizona mii fievrridii Margrete ja su mánáid Liverpoolas Queenstownii, New York, ja mii gárrasit billistuvvui 1879:s go beaškkehii jieknávárrái.

Chicago

Ruovttus fas dearvan Parisas, eallin manai viidásat Straadanis, muhto dál eanet rudaiguin go ovdal. Soaitá ahte dál de Anders ja Margrete Kreutz nagadeigga skáhppot iežaska bohccuid, jus sudnos eai lean jo bohccot ovdal Frankriikka mátki?

Stáhtus loktaneapmi

Ollu orru čájehamen ahte bearraša sosiála stáhtus lea loktanan, ja ahte dáhpáhus bovtii beroštumi sin beaivválaš oahppásiidbirrasa olggobeallái. Go njealját mánná, Olof, gásttašuvvui ođđajagibeavvi 1891:s, de eai lean fuolkkit ristváhnemin ja eaige olbmot seammá boazodoalloguovllus nugo ovdal. ”Skuvlaoahpaheaddji Nylander eamidiinnis” leigga maid mielde čalmmustahttimin dáhpáhusa. Ja go Anna Lisa gásttašuvvui Stiklestad girkus Verdalas guovvamánus guokte jagi maŋná, de ledje buot ristváhnmamat báikki dálloallit dahje riggát, sin searvvis maiddái Holmsveet søndre báikki leansmánni Wessel.

Golbma vahku jođus

Parisa orrun attii eahpitkeahttá eanet miela fas johtit, go njeallje jagi maŋná lei oassi bearrašis fas jođus, dán háve Chicago. Mátki manai dámppain Troanddimis cuoŋománu 26. b. 1893, Liverpoolii ja

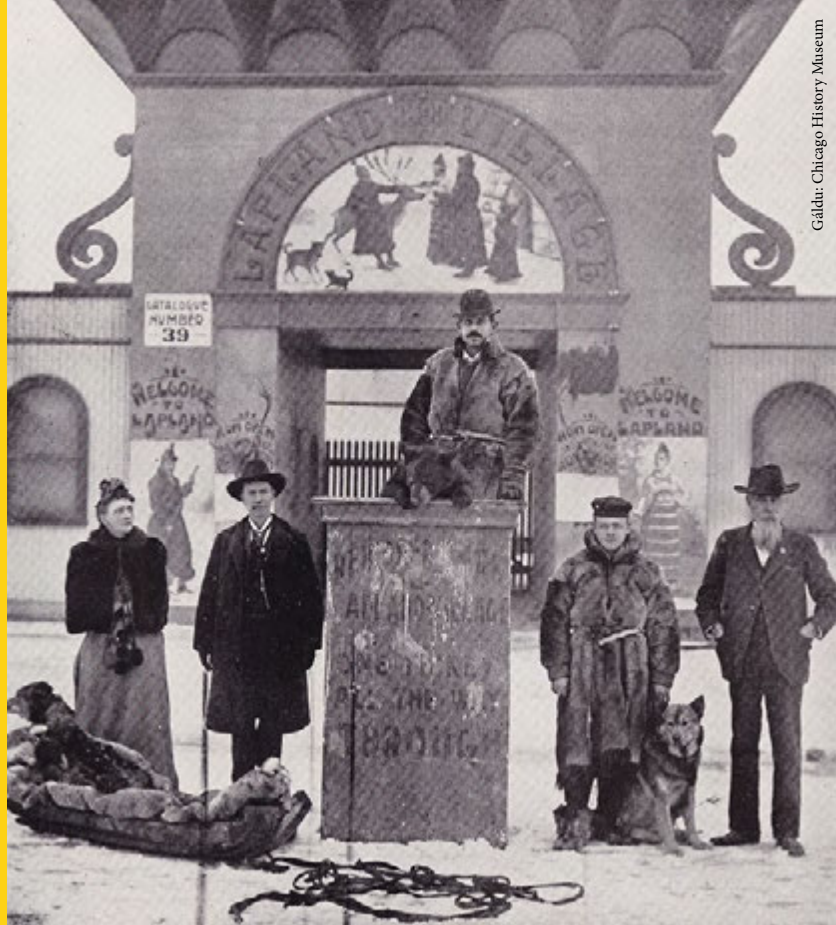
das fas New Yorkii, gosa sii jovde measta golbma vahku maŋŋá. New -Yorkas sii jotke togain Chicagoï.

Jodii okto mánáidisguin

Anders Kreutz ja nieiddat Kristina ja Märta Maria eai oro leamaš mielde Chicagoï. Margrete lea johtán okto golmma unnimus mánáin ja ii sáhtte leat ballan makkárge hástalusas – Anna Lisa lei dušše jahkebeallásaš. Mátkkis ledje dattege sihke fuolkkit ja oahppásat, daid searvvis lei Nils Thomassen Bull gii lei mielde Parisii ja lei ristáhčči mángasiidda Margrete mánáin, ja maiddáï maŋŋá dovdus sámevuogatvuodabealušteaddji Daniel Mortensson ja su bearaš. Mortensson lei oahppan oahpaheaddji ja sámi katekehta ja barggai Kolåsenis soames jagiid.

Lapland Exhibit Company

Mátkejodiheaddji ja álgaheaddji lei ruottelaš Emil Arner gii aiddo lei fárren Kansasii. Dáppe son lei deaivan kapteainna Patrick Henry Coney, gii lei advokáhta ja alla dekorerejuvvon soalddát amerihkáláš siskkáldassoadis. Ovttas soai ásaheigga oasussearvvi Lapland Exhibit Company. Ulbmil lei hukset sámi siidda máilmmičájáhussii Chicagos. Parisa 1889 máilmmičájáhusa rájes ledje dákkár huksemat,



Lapland Village, máilmmičájáhus Chicagos 1893:s. Gurutbealde “manager” P.H. Coney ja su eamit Emma.



Lapland Village siskkobealde.

dahje villages indigènes, šaddan diehttelas ja bivnnuhis oassin eanaš stuorát čájáhusain sihke Eurohpás ja Amerihkás.

Bohccot ja dávvirat mielde

“The Lapland Village” lei okta dain unnimus čájáhusain máilmmičájáhusa suohtastallanguovllus man namma lei “The Midway”. Das ledje mielde sullii guoktelogi lullisápmelačča, goappašiid beale rájá eret, ja njeallje nieidda Dalarnas eret. Lassin lávuide, duljiide, gerresiidda ja eará dávviriidda, ledje sii fidnen 14 bohcco ja 70 kássa jeahkáliid. Dušše okta boazu beasai heakkas dán guđa mánu orrumis.

Siida

Siida rahppui miessemánu loahpas ja lei rabas buot beivviid diibmu gávccis iddedis diibmu ovcci rádjái eahkedis. Sisabeassan mávssii 25 sentte. Govat siiddas čájehit ahte lei alla ladnemuvrra lágan konstrukšuvdna siidda birra. Ovddabeale sisabeassama lei lávdi báikkálaš almmusteaddji várás. Siskkabealde ledje soames lavdnjegoadit ja lávut čájáhusa várás. Čájáhusprográmmat namuhit doaimmaid čájáhallama nugo reahkavuodjin, rohkos, čuoigan, ja čoarve-, dákte- ja náhkke-dávviriid ráhkadeapmi – sihkkarit maid juoigan. Dasa lassin ledje ruota nieiddain lávlun-, dánsun- ja musihkkačájálmasat dihto áiggiide.

Báلكá

Lea eahpesihkkar man olu báلكká Margrete Kreutz oáččui iežas ja su mánáid oasálastima ovddas. Daid dieđuid mielde mat gávdnojit báلكkáid birra, de ožžo ollesolbmot gaskal 14 ja 28 ruvnnu vahkkui. Dievddut dinejedje eambo go nissonolbmot. Spiehkastat lei Nils Thomassen Bull, go son orui leame joavkku násti, ja gáibidiige 12 ruvnnu beaivái (84 ruvnnu vahkkui) alccesis ja bearrašii. Gáibáduš lei ”árvoštallama vuolde” go soahpamuš vuolláičállojuvvui. Jus buohtastahtá dán báلكká Plassje gefiidkássa máksámušaid ektui, mii várra lei áidna birgenvejolašvuolta muhtumiidda, de oáččui muhtun leaska 5 ruvnnu mánnui seammá áigge.

Profešonaliseren ja soahpamuš

Dán áiggis “Ealli čájáhusat” šadde eanet ja eanet profešonaliserjuvvon, sihke lágideddjiid ja oasálastiid bealis. Soahpamuš lei duođaštus dán profešonaliseremii. Soahpamušat duođaštedje ipmárdusa oktasaš beroštumiide ja dasa ahte dat oktavuohta mii lea čájeheddji ja čájáhusoasálasti gaskkas gosii lea ovttadássaččat. Soahpamuš maid Arner lei dahkan Thomassen Bullain ja daid eará oasálastiiguin čájeha mo Bull lea šiehtadallan, ja muhtumin maid dikteren, eavttuid iežas čájáhusoasálastima oktavuođas. Gáibádušat ledje ee. ahte lullisámi čájáhusoasálastit galge mieduštallojuvvot

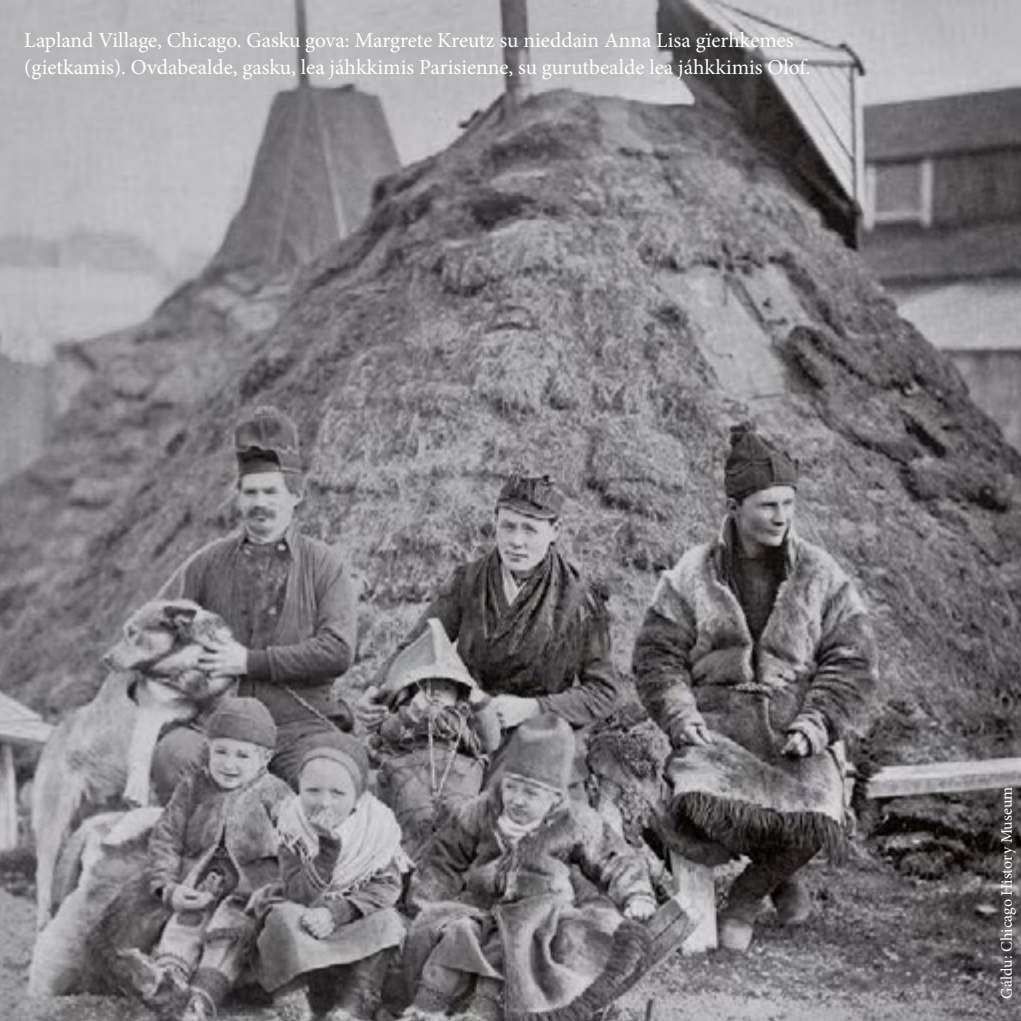
Kontrakt.

39197 -

Ostersund d. 17^{te} April 1893.

Såsom af vederbörande myndigheter i Chicago,
Illinois, U.S.A., för Verld's utställningen
derestades och det med densamma intras-
rade Bolag, till det härneda antydda
uppdrag befullmäktigat förpligtigar jag
Emil Arner, bosatt i Salina, Kansas be-
mij å deras vägnar att förskaffa om-
kring femton Lappar af båda könen,
deras National Kostym, till anställning
vid utställningen i derestades för detta
ändamål särskildt inredda lokat, kallat
"Lapland Village", denna anställning af-
tyga rum endast under de sex månader
utställningen varar.

Lapland Village, Chicago. Gasku gova: Margrete Kreutz su nieddain Anna Lisa gjernkemes (gietkamis). Ovdabealde, gasku, lea jáhkkimis Parisienne, su gurutbealde lea jáhkkimis Olof.



girkui dárbbu mielde, ja dušše orrut vuosttašluohká hoteallain mátkkiin. Go jovde Chicagoi, de ožžo lanjaid Hotel Dearbornas, mii lei ovtta dain mángga alladáluin Chicago gávpogis.

Stuorát dohkkeheapmi go ruovttus

Mii eat dieđe mo Margrete ja su mánát vásihedje orruma, earret dan ahte lei báhkka ja ahte Chicago čielgasit lei áibbas eará go Straadan. Várra bearaš maid beasai vuosttas háve vásihit odđa dinggaid nugo neončuovggaid, hamburgeriid, Juicy Fruit-suoskangummi. Buohkat sis almmuhuvvojedje stuorát álbmogii Chicago máilmmičájáhusas. Ollu orru čájeheamen ahte čájáhusoasálastit ožžo buori divššu, ja ahte ollugat várra vásihedje stuorát dohkkeheami olgoriikkas go ruovttus. Erenoamážit Nils Thomassen Bull, dahje ”King Bull”, nu mo su gohčodedje, lei bivnnut Chicagos. Seammá bivnnut lei okta dain smávva nieiddažiin, várra Parisienne, ja navde su ”Bi-Lo”, bivnnut amerihkálaš porseliidnavávvá mañis. Mánnga oasálasti deatuhedje man dehálaš lei beassat gaskustit dieđuid iežas kultuvrras, ja beassat čevllohallat sin iežaset eallinvugiin.

Stuorra gaska Norgii

Ahte amerihkálačat várra atne sápmelaččaid stuorát árvvus go dan maid Norgga álbmot dagai, sáhttá lohkat válddahusas maid

muhtun VG-aviissa journalista čálii go oaidnalii fas ovttain lullisápmelaččain Lapland Village-siiddas. Son lei oainnat deaivan Parisienne Parisas, ja dasa lassin son lei Parisienne fáttar. Njealje jahkásaš Parisienne galggai leat illosan go beasai fas oaidnit iežas fáddara, ja geigiige gieđaid su guvlui. Illu fas oaidnalit, dattege ii guoskan goappašagaide. ”Lea áddemis” čállá journalista, ”ahte mii das jávkiheimmet eret viehka jođánit”.



Gáldu: Chicago History Museum

Eallin manná

Manná Chicago orruma rievddai olu Kreutz bearrašis. Goappašat nuoramus mánát, (Thomas) Paulus ja Sigrid Valborg, gásttašuvvuiga Álenis Haltdalenis Lulli-Trøndelágas, vuosttas 1894:s ja nubbi 1896:s. Álen lei guovllus mii gulai Gæbrie (Riast/Hylling) boazoorohahkii. Paulus riegádii “Bealjehkenjaevrie (Selbusjøen) buohta”, ja dát čujuha johttisámedillái. Sigrid Valborg fas riegádii Kjerringvollenii Hessdalenis. Ristváhnemiid gaskkas gávdnat goappašiid háviid Margrete nuorat vielja Thomasa. Ristváhnemat Paulusii leigga dasa lassin su oabbá Anna Lisa ja ovdalis namuhuvvon Nils Bull, gii orui johtimin bearraša fárus.

Guđđojuvvon isidis

1897:s fárrii Anders Persson Kreutz Amerihkkái. Mii de leaš dáhpahuvvan dan gaskka lea dušše jurddašeapmi, muhto vejolašvuohta eallit boazodoaluin šattai dađistaga heittohat ja heittohat. 1897 Tilleggslappeloven bokte gildojuvvui boazodoallu olggobealde boazoorohagaid almmá eananeaggádiid lobi haga. Dan seammás, de šattai vejolaš eiseválddiide oppalaččat geldit boazodoalu jus boazoeaggádat eai ožžon ođđa eatnamiid buhtadussan. Fas oktii čuhce njuolggadusat garrasit lullisápmelaččaide.

Paulus Krøyts (Kreutz), Petrus Danielsson ja Anders Nilsson Nordfjell, su. 1905.

Paulus



Garrasit deaivvahallan

Maŋŋágo isit fárrii, de bázi Margrete Kreutz okto čieža mánáin mat ledje gaskkal guoktenuppelot jagi ja ovttá jagi boarrásat. Guokte jagi maŋŋá, cuoŋománus 1899, diedihii son fárrema Stradaanii golmma unnimus mánnái. Dalá maŋŋá bođii jápmin dan unna servodahkii Stradaanis – ja garrasit. Vuos jámii ovccijahkásaš Anna Lisa geahpesdávdi suoidnemánus 1901. Sullii mánu maŋŋá jámii ovttanuppelotjahkásaš Parisienne seamma dávdii. 1903:s de fas lei jápmin, vuos jámii guđanuppelotjahkásaš Márta Maria, ja de uhcaoappáš Sigrid Valborg gii dalle lei guđajahkásaš. Buot njealjjs hávdáduvvojedje Vera kapealla buohta, mii ii lean nu guhkkín eret Stradaanis gos Margrete, Paulus ja Olof áibbas sihkkarit fertejedje eallit viidásat stuorra áibbašemiin ja morrašiin.

Njuolgočielgi

Muhtin jagiid maŋŋá, 1908:s, govvidii govvejeddji Bjerkan Margrete Kreutza ruovttus Verdaldas. Margrete, gii dalle lei 45 jahkásaš, čohkká olgun njuoggostuolus muhtin eatnamis, gákti badjelis ja dainna erenoamáš gahpiriin, *rapte-tjohpe*, mii geavahuvvui gaska ja davvi lullisámi guovlluin. Kreutz ieš čohkká njuolgočilggiin. Gurot gieđas šealgá náittosgollen. 19 ja 24 jagi lea vássán Parisa ja Chicago orrumiid rájes.

Boahtte buolva

Maŋná oappáid jápmimiid fárrii Kristina Plassjei gos son náitalii Matias Mortenssoniin, ovdalis namuhuvvon Daniel Mortenssona bárdni. Kristina lei leamaš Parisas mánnán ja Matias fas lei leamaš Chicagos. Maŋnelis, 1926:s, áigguiga Kristina ja Matias oasálastit iežaska bearrašiin čájáhusmátkkis Duiskkas, maid **beakkán** **elliid-gárdeeaiggát** Carl Hagenbeck lágidii.

1912:s čuovui bárdni Olof áhčis luottaid. Soaitá leat nu ahte su áhčči lei fárren eará sadjái, go Olof ii fárren Amerihkkái, muhto Vancouverii Kanadas. Dokko nohke buot luottat su maŋis. Verdal báikeolbmuid dieđuid mielde de son dattege galggai leat šaddan dovddusin čuoigin iežas ođđa ruovtturiikkas.

Ovtastuvvon boazodoalu geažil Valdresas

Maŋná go Olof vulggii, de manaiga Margrete Kreutz ja Paulus lulás (Valdres ja Borgund guovlluide) nu mo olu eará lullisápmelaččat geat eai lean vuollánan guođđit boazodoalu. Soaitá ahte Paulus ja Margrete vulggiiga justa dokko dan dihte go Daniel Mortensson ja su bártnit ledje šaddan mieleaiggádin muhtin boazogávpesearvvis Borgundas 1912:s. Golbma jagi maŋná vuvde Mortensson bearas bohccuid Borgundii. Margrete ja Paulus sáhttiba maid boahtán

Valdresii guodoheaddjin ja fágaolmmožin go eallu johttái Plassjes. Valdresas barggai Paulus guodoheaddjin iešgudetlágan báikkálaš boazogávpeservviid ovddas. Muhtin áiggi maŋná bođii maid nieida Kristina ja su bearaš. Sii sajáiduvve boazodoallin Borlaugii.

Maŋimuš mátki

Čakčamánuš 1922:s lei Margrete Kreutz Borlaugas Lærdalas gos son válddii ruvttohiilla “ruoktot Myranii” Stjørdalas. “Myran” várra lei juoga nu lágan báiki, nugo Graftåsme, Graftås dálu vuolde – soaitá ahte su váhnemat dahje muhtimat su oappáin dahje vieljain ain ásse doppe? Dán mátkkis, ruoktot jođus, son jámii Gol báikkái, 58 jagi boarisin. Sivvan jápmimii galgá leat sohkardávda. Gistu fievr-riduvvui vári badjel Borgundii gos son hávdáduvvui vahku maŋná. Girkogirjjis boahá ovdan ahte “sohka divššui su”. “[B]oazoeaiggát Anders Peterson Krøis, Amerihkás 25 jagi” lei dieđihuvvon lagamus oapmahažžan.

ROMSSA UNIVERSITEHTA UiT

ROMSSA MUSEA UNIVERSITEHTAMUSEA



Gowjeaddji: Sverre Bjørkan, Gáldu, Levanger Museum